

עדות

מנחם זליגר
1984

מנחם זליגר

בחיפוש אחר פתח-הצלה

(דפים מתוך ספר זכרונות)

על קידוש השם

לפני המלחמה חי בקראקוב יהודי, אשר עוסר באות גבורה על-ידי שלטונות פולין על חלקו במלחמתם על העצמאות, בשורות הלגיון. על מעשי הגבורה שלו זכה בגימלה חדשית וכן רשאי היה לעבוד במשרה ממשלתית כלשהי או לפתוח חנות לממכר טבק. האיש הפיל את חיתיתו על כל הסביבה ולא פעם הואשם בתגרת ידים. אות הגבורה הציל אותו בדרך כלל מהמאסר.

יום אחד, בתחילת הכיבוש, החלו הגרמנים לפתע לרוקן מתכולתם את בתי הכנסת ואת הטמפל הגדול שברחוב מיוחדוה. כדרכם, פתחו במצוד על היהודים העובדים ושבים ואילצו אותם לעזור להם במלאכתם הבזויה. גם היהודי שאותו תיארת (לצערי אינני זוכר את שמו), נתפס בין האחרים. (הגרמנים התכוונו אז, לדברי הבריות, להפוך את הטמפל למוסך, אבל כפי שראיתי במו עיני, לא מימשו את תכניתם עד לשנת 1943).

כל שהיה בטמפל הוצא החוצה: תשמישי הקדושה העשויים כסף, הספסלים ובעיקר ספרי התורה וסידורי תפילה. את אלה קדעו, השליכו לארץ, אחר כך העמיסו על העגלות כדי להובילם למיזבלה.

לשם שעשוע, קראו מספר אנשי אס.אס. לאותו יהודי וציוו עליו לעמוד על ערימת הספרים המחוללים והמתגוללים על הארץ ולעשות שם את צרכיו. היהודי סירב. באקרה איימו עליו שאם תוך שלוש דקות לא יעשה כרצונם — יירה. הוא לא זז ממקומו. הם הסתכלו בשעון שביד האחת וכיוונו את האקדה ביד השנייה. "ירו בי" — אמר. והם ירו בו.

כך היה נופל הפור. בכינו על מותם של הקרבנות והמשכנו לחיות. הרי החיים חייבים להימשך. נסינו להתנחם כי כאשר יבוא הקץ על המלחמה הארורה, נקום את הדם השפוך. היו בינינו יהודים שרשמו שמות הרוצחים כדי שלא ישכחו לנקום בהם בבוא העת. היכן הם הרושמים? מי ינקום את דמם הם? וכי יאמינו האמריקאים, האנגלים ואפילו אחינו בארץ ישראל כי אמנם כל שיסופר הוא אמת?

בוכניה בחדשי המלחמה הראשונים

מיד עם כניסתם לבוכניה, ביום ג', 7 בספטמבר 1939, הזעיקו הגרמנים למשרדם את הנכבדים שבתושבי העיר ובו במקום מינו את ראש העיר ואת חברי המועצה. מועטים היו היהודים שלא עזבו את בוכניה. על פי פקודת הגרמנים, בחרו מתוכם "יודנראט" שמכאן ואילך נשא באחריות ליישום כל הצווים. בדאש ה"יודנראט" הועמד שמחה וייסמן וכיועציו נקבעו יאנק גוטפדוינד וגדליהו ריכטר.

יש לציין, כי ה"יודנראט" של בוכניה הבין כיצד עליו לנהוג כלפי הגרמנים והיו"ד שלו, וייסמן, יהודי שנון ופיקח, מילא את תפקידו למופת.

בשעה שבעדים אחרות לא פסקו ההתנכלויות וההתקפות על יהודים, היתה בוכניה לאי בים הלהבות. היא היתה גם האחרונה בגודל-גוברנמן שדוקנה מיהודים.

האם קרה כך הודות לתכמתו של ה"יודנראט"? ושמא היתה זו השתלשלות גסיבות מוצלחת? ייתכן כי קצת מזה וקצת מזה.

בחדשי המלחמה הראשונים קרה מקרה שמן הראוי להזכירו: שני סטודנטים פולנים בילו בתברתם של שוטרים גרמנים והיטיבו לבם במשקה. בהיותם בגילופין, נתלו לגרמנים לתתנת המשטרה וניסו לגנוב את הנשק הנמצא שם. הגרמנים פתחו במרדף אחריהם, הם ירו והרגו את אחד הגרמנים ופצעו אחרים, וכמקום מחבוא לעצמם מצאו מרתף בבית יהודי. התחפשו כיהודים ורצו להימלט, אולם נלכדו ולמחרת נתלו בפומבי בכיכר השוק, על העמודים של פנסי הדחוב. את הבגדים, שבהם היו מחופשים כיהודים, הניחו הגרמנים לדאוח, לרגלי הגוויות. נוכח העלילה קמה בהלה בקרב יהודי העיר. היה חשש שייעשו בהם שפטים, מה גם ששמועה נפוצה כי הגוברנטור פראנק בא לבוכניה.

לאחר דין-ודברים והודות להתערבותו של הפאסטור האוונגלי המקומי, נרגעו הרוחות והוחלט, כי האסידים השפוטים והכלואים בבוכניה, הם שיוצאו להורג. היה ביניהם נער פולני, בן 14 אשר נאסר למשך יומיים על עבירה קלה. הוא בכה וביקש רחמים, אבל לשוא, והוא הומת עם חמישים ואחד אסירים וביניהם שלושה יהודים. הובילו אותם אל מחוץ לעיר, לגבעה הנקראת אובורניה. קבוצות, קבוצות הועמדו ליד קבר שנכרה מראש ושם נורו למוות, פרט לאחד שהצליח להימלט. פולנים צילמו בחשאי את ההוצאה להורג והן את הגוויות של התלויים והראו את התמונות לאנשי סודם. הגרמנים לא הורידו במשך שבוע ימים את הגוויות מתלייתן, כדי שיטילו את אימתן על התושבים. ואמנם היה זה מדאה מתרידה.

מאורע זה היה היחיד שאירע בבוכניה, ובמשך ימים רבים שלאחר מכן שרר בה שקט שממנו נהנו אף היהודים.

מקראקוב לבוכניה

שנת 1941 היתה בתחילתה. רובם של יהודי קראקוב התגוררו ברובע היהודי: חלקם אולצו לכך מכיוון שיותר ויותר רחובות במרכז העיר "טוהרו" מיהודים, וחלקם עברו לרובע מרצונם.

כל המצרכים כבר אולו בחנויות. באותה תקופה היה כבר קשה מאוד להשיג מזון בהונגריה, שכן העם ההונגרי היה חייב להזין גם את הצבא הגרמני הכובש. כל אחד מאיתנו חייב היה לתפור מגן דוד בצבע צהוב, מבד בקוטר של 10 סנטימטר, על בגדיו העליונים בצד השמאלי של החזה, במקום בולט. מי שנלכד ברחוב ללא מגן-דוד-צהוב, נעצר ונשלח למחנות, וברוב המקרים לא חזר לעולם.

הקיץ הלוהט עבר עלינו בציפייה מתוחה לבואם של המטוסים האנגליים והסובייטיים, ואמנם, הם באו בדיוק מירבי והטילו פצצותיהם על בודפשט הנהדרת, אוכלת-היהודים שלה.

אנו היינו לצד המפציצים! כל אימת שהצופרים בשרו על התקפת אויר, היינו חייבים לרדת למקלט המיוחד ליהודים. מיד לאחר אות-הארגעה, היו לוקחים אותנו "בליווי מפואר" לעבודת-כפיה לסילוק ההריסות. להתקפת אויר כזו, קראנו בשם "הפצצת שטיח", כי גושים שלמים של בנינים היו מושמדים בהרף-עין. האבק ביסה את הכל והקשה מאוד על הראות.

לא חששנו מהפצצות, כי הרי האויב היה מסביבנו. באוקטובר 1944 הגיע העוצר הורטי למסקנה, שהפעם המר לא על הסוס הזוכה ("הלבן" בהונגריה), אלא על הסוס המפסיד. לכן החליט "לצאת מן המשחק", והודיע על כך בנאום משודר. אנו, היהודים, היינו מאושרים, אך למחרת התברר שהשמחה היתה מוקדמת מדי. סאלאשי, "מציל האומה", שעמד בראש ארגון הקלנסים הקרוי בשם "צלב-החץ", נטל לידי את השלטון. או הגענו במהרה למסקנה, שהתקופה שחלפה היתה יחסית, תקופה של דגיעה וגן-עדן כמעט! האספסוף הלאומני מאנשי "צלב-חץ" הטיל אותנו אל תוך הגהינום עלי-אדמות. שום חוק כבר לא הגן עלינו, הפכנו לטרף חפשי לכל.

באותה תקופה כבר היו קיימים ה"בתים המוגנים", שבהם התנוררו היהודים בני-המזל, בעלי "תעודות הגנה" פיקטיביות, החתומות בידי שגרירויות של ארצות נייטראליות שונות, ובראשן שבדיה, הודות למאמציו של דאול וולנברג! ואולם, אנשי "צלב-החץ" היו מתפרצים גם לבתים מוגנים אלה, היו שודדים את המעט שעדיין נותר והיו קורעים את התעודות. הם היו מובילים את המסכנים אל גדת הדנובה, מעמידים אותם על שפת הגהר בשורה וקוצרים בהם בנשק אוטומאטי. "הדנובה הכחולה" הפכה לאדומה מרוב דם יהודי. וכך, ירדו בהדרגה עד מאוד סיכוינו לשרוד...

בוקר אחד התעוררנו לשמע צעקות ודפיקות חזקות בדלת. היו אלה אנשי "צלב-החץ" בליווי חייל גרמני. הם הורו לנו להתאסף ולהמתין בפתח הבית. הלבשתי מהר את אבי החולה אנוש וירדנו למטה, יחד עם כולם.

הרחוב היה כבר מלא יהודים מהבתים הסמוכים. הועמדנו בתור. מפקד, שחיצוניותו הוכירה גם מעוות, פיקד על הפעולה שבמסגרתה ערכו אצל כולנו חיפוש גופני. הם חיפשו נשק. אצל אשה וקנה מצאו מספריים קטנות לצפריניים. המעוות היכה אותה למוות באלימות חיתית, בליווי קללות שלא ניתן להעלותן על הגיד, החייל הגרמני שהיה איתם, הביט לכיוון אחר. זה היה כנראה, יותר מדי אפילו בשבילנו...

לאחר מכן הובילו אותנו אל הסטרטאל, אל מגרש מרוצי הסוסים הישן.

כאן מצאנו כבר המון יהודים שהובלו למקום כמונו מהבתים המסומנים במגיני-דוד. הצפיפות היתה איומה וכל אחד מאתנו ניסה למצוא לעצמו מקום לשבת על הדשא הבוצי. דק זקנים וגשים היו שם, כי כל הגברים הצעירים נלקחו זה מכבר אל מחנות-העבודה. לא היה לנו כל מושג, מה יעלה בגודלנו. למחרת בשרב הגיע למקום איזה מפקד לבוש מעיל עור, ששלח את כולנו הביתה. לעולם לא נודע לנו, לשם מה הביאו אותנו למקום ההוא ומדוע שוחרדנו בסופו של דבר!

את זידותינו מצאנו שרודות. ידדתי אל סוכנת הבית ואספתי שם את כל הפצינו, ביניהם את מעיל החורף שלי. היא ניסתה "להסביר", שהיא בעצם רצתה רק לשמור על הדברים עד שובנו. אבי היה במצב נורא, וכבר לא היה מסוגל לקום; וכך קמתי למחרת בבוקר, יצאתי אל הרחוב בלי מגן-דוד על בגדי וניגשתי לתחנת עזרה-ראשונה הקרובה ביותר. הסברתי להם שמדובר בחולה קשה הזקוק לאשפוז. כאשר הגענו עם האמבולנס עד לפתח ביתנו, הודיע לי הנהג שאסור לו להוביל יהודים לבית-חולים. דק לאחר שיכנוע רב ושוחזר הוא בכל-זאת הסכים לעשות את השרות.

לקחנו את אבא אל "בית-חולים שדה" ליהודים. שהיה ממוקם בבית-ספר יהודי לשעבר, ברחוב דהאניי. הגרמנים הספיקו לפני כן "להלאים" את בית-חולים היהודי. בלב רואב השארתי שם את אבי המסכן ומצאתי נחמה רק בעבודה, שלפחות יהיה שם בין יהודים. לא דציתי להסתכן בכך, שהקלגסים יכו אותו עד מוות במיטתו...

כעבור כמה ימים נודע לנו על פקודה חדשה: כל הגברים מגיל 16 עד 60 חייבים לצאת לעבודת-כפיה. איש לא ידע לאן. מרביתם היו גברים צעירים וגברים מעל לגיל 50 (מרביתם לא חזרו).

כעבור יומיים שוב פקודה חדשה: גם גשים מגיל 16 עד 40 חייבות להתגייס לעבודה. גם אני השתייכתי לקטיגוריה זו, שכן הייתי אז בת 24. לקחתי אתי דק מעט בגדים ומזון לשלושה ימים. יותר מזאת לא הרשו לנו לקחת. היה עלינו להתייצב בשעה שבע בבוקר במגרש-הספורט "קישוק".

למחרת קמתי לפנות בוקר וניגשתי אל אבי על מנת להיפרד ממנו. הוא כבר כמעט לא היה בהכרה, דיבר ללא קשר ושאל, איפה שני אחי, לאצי וגוה. הם היו מכבר באוקראינה. הרגעתי אותו ואמרתיה שהם כתבו וכי הם מרגישים טוב...

עבודות-כפיה

ארוזתי את הפצי בתרמיל-גב, לבשתי סוודר חם ומכנסיים ונעלתי נעלים צבאיות, שנשארו לי עוד מהתקופה היפה ההיא, כאשר היינו עורכים טיולים יפים בבוא ובסביבותיה. נפרדתי גם מאמי החורגת שבכתה, מסכנה, כי נותרה לבד: אבא בבית-חולים, שני בניה באוקראינה וכעת גם אני מתגייסת.

יצאתי אל מגרש קישוק עם הבנות שהתגוררו באותו בית, עם ורה ושתי אחיותיה הצעירות וכן עם אילונקה שהיתה כבר מעל לגיל 30. גם דגינה היתה בחברתנו. היא ברחה בזמנו מטלובקיה לבודפשט. כל משפחתה הושמדה וגם עליה עברו הרבה תלאות, אך מעולם לא היתה מוכנה להרחיב את הדיבור

על כך. לקחנו אותה לביתנו מהמשרד שעסק בפיקוח על אזרחים זרים. היא היתה מפותחת עד מוות.

במגרש מצאנו כבר נשים רבות וביניהן כמה מכרות, אך לא את גיסתי רוזי, אותה חיפשתי במיוחד. ההמתנה היתה ממושכת וניסינו לנחש, מה יעשו בנשים כה רבות! לאחר המקרה של טטרסאל קיוויתי, שגם מכאן ישלחו אותנו בסופו של דבר, הביתה.

הפעם לא היה לנו מזל. התברר, שהוטל עלינו התפקיד לבלום את הצבא האדום המתקרב! כבר התשיך כאשר סיימו למיין ולרשום אותנו. יצאנו לדרך לכיוון שדה-התעופה פריהגי; לאורך כל הדרך ירד גשם, המרחק היה רב וכך הגענו אל השדה המופצץ רטובים עד לשד עצמותנו ועייפים עד מוות. מצאנו בחושך מקום בצריף רעוע ודולף ונרדמנו מיד. למחרת בבוקר ראינו שהפקידו עלינו "בוסים" חדשים, חיילים וו'נדרמים הונגריים. בצעקות ובצווחות הקימו אותנו על רגלינו ופקדו להמשיך מזרחה. הגענו למקום כלשהו בסביבות בודפשט, קיבלנו אתים ומעדרים, כדי לחפור מלכודות לטנקים. מרחוק אפשר היה לשמוע את רעמי התותחים הרוסיים. הו'נדרמים והחיילים השתדלו ללמד אותנו בדרך הקשה, לצד מי מצוי האלהים... חפרנו ככל שיכולנו, אך בגלל הגשם הבלתי פוסק נתמלאו התעלות מים, אשר כיסו גם את כפות רגלינו עד לקרסולים. גם כפות הידים כאבו ובמהרה הופיעו עליהן פצעים, כתוצאה מלחץ הידית הרטובה של המעדר. בלילה נתנו לנו לישון באורווה ומוקדם בבוקר היינו חייבות להתחיל שוב. עם גמר העבודה במקום זה העבירו אותנו למקומות אחרים, למבואותיהם של ישובים נוספים. זה מכבר "חיסלנו" את המזון שהבאנו מתבית וקיבלנו מעט מזון מהכפריים שלמענם עבדנו. מדי יום קיבלנו סיר מרק ורבע קילו לחם, ובכמות מזון כזו אי-אפשר היה להישאר במצב גופני סביר. בינתיים הלכו וגברו רעמי התותחים של הרוסים, לכן אולצנו לעזוב את הכל ולצאת לדרך לכיוון בודפשט, בצעידה מאומצת. אך מי שחשב שירשו לנו ללכת הביתה, אכזבתו היתה מרה. משהגענו לבירה, הועברנו, דרך גשר-הורטי אל הגדה המערבית של דנובה, לבודא.

לעולם לא אשכח זרד זו! "תושבי בודפשט הטובים" יצאו לרחובות בהמוניהם ואף מילאו את המדרכות שעל הגשר. בשמחה לאיד התבוננו בנו, אף כי יש להודות שהיו ביניהם כאלה, פה ושם, שניסו להגניב לנו מעט לחם. אך הרוב הגדול קילל אותנו נמרצות ואף ירק בפנינו. בשעת ערב מוקדמת הגענו לבית-החרושת לרעפים ברובע אובודה.

מה שראינו שם יכול להשתוות רק לגהינום, כפי שהוא מתואר בעטו של דנטה... במקום הצטופפו אנשים זקנים וילדים לרוב, ואנשי "צלב-התץ" היכו בהם ללא רחמנות. יללותיהם חייבות היו להגיע עד לאלהים שבשמים — אך האלהים נותר אדיש...

הם הוציאו את המסכנים קבוצות, קבוצות. מדי פעם היינו שומעים צרורות של יריות ולאחר מכן נשתתק הכל לזמן מה. כך נמשך הדבר כל הלילה.

מסע המוות

בלילה זה החלה דרך היסורים שלנו, המהווה פרק בפני עצמו בתולדות

השוואה של יהודי בודפשט, פרק הנושא את השם "מסע-המוות".
הזקנים הבודדים שנותרו בחיים, צורפו אלינו. החל מסע ארוך בכיוון מערב,
לאורך הכביש הבינלאומי בודפשט-וינה. היה עלינו לעבוד מרחק של 30—35
קילומטר ביום. מי שלא יכול לעמוד במשימה זו, זכה לכדור בעורף והגופות
נזרקו לתעלה שבצידו הדרך. את הלילות היה עלינו לבלות במגרשים רטובים
מגשם, או בשדה פתוח. הגשם שהתערבב בשלב יותר מאוחר בשלג, כמעט לא
פסק. כל אותה עת היינו רטובים עד לשד עצמותינו, מלוכלכים ומוכי פנינים.
לא פעם אחת קנאתי במתים, אשר כבר היו מעבר לכל התלאות! לעתים
חשבתי על כך שעלי להיכנע, להפסיק להילחם בגורלי. רגלי התמלאו בפצעים
מוגלתיים, כל חלקי גופי כאבו, אך גרועה מכל היתה המודעות שתוקי הגינגל
שוררים עלי אדמות. ניסיתי לחשוב על הסימפוזיה התשיעית של בטחובן,
אך לא הצלחתי. כל הזמן ראיתי בעיני רוחי צלחת מלאה מרק תפוחי-אדמה
חם ומהביל. האמנם ירדתי לדרגת-שפל כזו?

לאורך הכביש משני הצדדים ניצבו נשות-איכרים שהציעו לנו למכירה
פרוסות לחם, תפוחי-אדמה מבושלים ומעין פיתות, כל זאת תמורת סוודרים,
פיג'מות, חולצות. הן גילו חוש מסחרי מפותח, כאילו הן היו "היהודים הסותרים"
ואילו אנו "ההונגרים המדומים והמסכנים". זוכרת אני, שנותרה לי עדיין פיג'מה
חמה ורצייתי להתמקח ולדרוש תמורתה פרוסת לחם גדולה יותר. האשה "הטובה"
השיבה לי: "עזבי כבר, גברת צעירה, תני את הפיג'מה, בין כה לא תודקקי
לה עוד...". לשמע מלים "מעודדות" אלה, ומאחר והייתי מאוד רעבה,
נתתי לה את הפיג'מה. עם חלוף הימים ירד מספרנו בהדרגה, רק אנו, הצעירות
(והעיקשות) יותר, המשכנו בדרכנו. גם לי וגם לאחרות קרה לא פעם שנרדמנו
תוך כדי הליכה ואפילו חלמתי פעם בהליכה.

משהגענו לעיר קומארוס שמענו שוב את רעמי התותחים של הרוסים,
והגענו לכלל מסקנה שבודפשט שותרדה כבר. הדבר עורר בנו תקוות חדשות.
הגרמנים נסוגו לכיוון מערב כל עוד נפשם בהם, על גבי טנקים וגיפים, והעמיסו
כמויות אדירות של מזון על המשאיות. מזון זה נשדד מהכפריים ההונגריים.
הם נטלו עמם שקים רבים של קמח, סוכר, ואפילו פרות ותזירים.

הטור שלנו המשיך בהליכתו בתוך התעלה שבצד הדרך בגלל עומס התנועה,
אך בכל מקרה היה עלינו להמשיך. המפקדה הגרמנית-הונגרית הגיעה כנראה
לכלל מסקנה, שהשמדתנו הינה מטרה מלחמתית בעלת חשיבות עליונה... בשלב
הבא כבר ירדנו לדרכים צדדיות. מנת המרק נלקחה מאתנו וגם היחס אלינו.
הפך להיות קשה ואכזרי עוד יותר. לילה אחד לאחר שכבר עברנו את העיד
גיר, הרגשנו בערפל סמיך. בשקט אמרתי לרגינה שצעדה לידי, כי הגה הגיעה
ההזדמנות לברוח. רגינה לא העזה ואילו אני פשוט יצאתי מהטור, המתנתי
עד שכולם עברו לידי והלכו לדרכם ואז יצאתי מבלי לדעת. לאן. הערפל עטף
אותי כמו שמיכת פוך וההליכה קשתה עלי. מאוחר יותר התפזר. מעט הערפל
ונדמה לי שאני שומעת קולות! המשכתי בדרכי לכיוון הקולות ובעלטה הגעתי
למעין מבנה.

כננסתי פנימה והגה רק חשיכה עמוקה. מישהו פלט קריאת כאב. היתה
זו אורווה גדושה ביהודים חולים וחלושים. לא שאלתי אפילו איך הגיעו למקום.

כי היה לי ברור שגם הם הסתלקו מאיזה מקום, או מצעד כלשהו, כמוני. זה ימים רבים סבלתי משלשולים קשים. רציתי מאוד לשכב, אך מתמת חוסר מקום יכולתי רק לשבת. שמחתי גם על כך. העיקר, שלא הייתי חייבת להמשיך בהליכה! במשך יומיים הסתתרנו במקום ההוא, אך לאחד מכן גילו אותנו האיכרים באיוו דרך שהיא והודיעו על תגליתם לראש-המועצה-המקומית. בכפר לא היו אנשי "צלב-החץ" ועל כן הודיע ראש-המועצה על הימצאותנו לרופא האזורי, והיה זה מזלנו! בפקודת הרופא האזורי העבירו אותנו לתווה קרובה וריקה, כדי שלא נרביק את תושבי הכפר במחלותינו. "בזכות" הגרמנים שבזוו את המשקים, יכולנו להתגורר בחווה זו בדיי-חזירים ריקים.

אך השמחה לא ארכה זמן רב ומיד למחרת הגיעה הפקודה להוביל אותנו בחזרה אל העיר גיור. כאן שיכנו אותנו בגיטו הישן. באותו גיטו שממנו הובילו את כל יהודי הסביבה אל המתנות... מכיוון קומארוס שמענו שוב את רעמי הקטיושות, אך אז כבר חדלנו להאמין בנסיים. בכל אחד מה"חדרים" הצטופפו עשרה יהודים, כאשר כל הריחוס היה מעט קש רקוב. המתנה הזו שימש "מחנה מעבר", כלומר שמי שלא מת שם — הרעבר למתנות אחרים. מדי בוקר היו באים אנשי "חברה קדישא" מתנדבים, שהיו קוברים את המתים, אבל לא בכל יום הספיקו לקבור את כולם, כי מספר המתים הלך וגדל, ומוה יומיים ירד שלג חוק והדבר מנע את הקבורה. משום כך נאלצתי במשך יומיים לשכב ליד גוויה.

באותם ימים כבר לא היו לי ספקות: ידעתי שכולנו נמות שם. הרעב, הקור, הוזהמה והכינים — כל אלה יתרמו את שלהם! בתצר שבין הבתים היה ברז ואני הייתי בודקת מדי ערב, אם איננו סגור. כך יכולתי בכל לילה בשעה מאוחרת לצאת, להתפשט עד חצי הגוף ולהתרחץ עד כמה שאפשרי הדבר במים קרים וללא סבון. לילה אחד נדהמתי לראות שהמים בצנרת קפאו. אז הרגשתי שהכוס נתמלאה. במצבי הנפשי או ראיתי בכך את אות הגורל! ומה שקרה לאחר מכן, היה רק בבחינת נס.

דיירים חדשים השתכנו במחנה שלנו. היו אלה עובדי-כפיה שנמצאו כאן בשלב מעבר, בדרך ליעד בלתי ידוע. משראו אלה את מצבנו הנואש, בעיקר מבחינת הביגוד, ערכו "מגבית" ביניהם. קיבלנו מהם מכנסיים, געליים, חולצות, סוודרים — כל דבר שיכלו לותר עליו. בשלב זה החלטתי להשיג מזון בכל מחיר.

בקרבת הבקתה שלנו נמתחה גדר-תייל, ומעבר לגדר היה בית קטן שמארוכותו היתמד עשן כחלחל. כאשר החייל ששמר על הגדר, התרחק מעט, הרימותי את החוט הדוקרני ועברתי מתחתיו. לקחתי עמי שני סוודרים. רפקתי בדלת הבית ואדם זקן פתח אותה. הוא התגורר שם עם אשתו ופחד מאנשי "צלב-החץ", ומשום כך לא הסכים שאכנס, אך בסופו של דבר הצלתתי לשכנע את האשה לעשות אתי "עסק". הדבר היה קל עוד יותר לאור העובדה שגם להם לא היה מה לאכול. הסכמנו שאם יצליחו להחליף את שני הסוודרים תמורת מזון אצל האיכרים, נחלק אותו שווה בשווה.

למחרת עברתי שוב את הגדר ואמנם התברר לי, שהאיכר הזקן הצליח להשיג תמורת הסוודרים תחיכת נקניק די גדולה וכיכר לחם. תילקנו בינינו

את הנקניק והלחם. ביקשתי מהזקנה לאפשר לי להתרחץ בביתה. היא חיממה מים על האח הבוער ואני התרחצתי, זו הפעם הראשונה מזה זמן רב, בגיגית גדולה. חשתי, שעשיתי הפעם את "העסק הטוב ביותר בחיי" ושוב הרגשתי כיצוד אנושי. חזרתי אל חברי לגורל במצב רוח מרומם והתחלקתי איתם במזון. לאחר מכן הצלחתי עוד כמה פעמים לבצע עסקות דומות עם הזקנים, עד שמישהו הבחין בי פעם כאשר נכנסתי אליהם. כך נסתיים "מחזור העסקים" וגם "עונת הרתצה". שוב החל הרעב להציק לי...

ב א ו ס ט ר י ה

בסופו של דבר היה עלינו לעזוב את הגיטו של העיר גיור, שנקרא באירוניה בפי רבים מאתנו בשם "סנטוריום". העמיסו אותנו על קרון-משא והובילו אותנו לאוסטריה. דומני שחצינו את הגבול האוסטרי ליד העיר סנטגוטהארד. חוויה מיוחדת חווינו במוגרסדורף, בצד האוסטרי של הגבול. כאן המתין לנו קצין מהארגון לעבודות ביצורים הידוע לשמצה, בשם "תאודט" שהיה ממונה על עבודות הכפייה; הוא הבטיח לנו שאין ממה לחשוש, פשוט לוקחים אותנו לעבודה קלה. בנימוס רב שאל אותנו, אם מישהו מבינינו חולה, כי במקרה זה מעבירים אותו לבית-חולים ולאחר שמצבו ישתפר, הוא יצטרף אלינו מחדש. רבים יצאו מהשורה ונלקחו מהמקום. לאחר כמה דקות שמענו ירי של רובים, ואילו אנו נצטוו להמשיך בדרכנו. לאחר הליכה של כ-10 קילומטר הגענו אל המטרה. היה זה בשעה מאוחרת בערב, כאשר הגענו למקום-מגורינו החדש, כפר בשם רוונדורף. כאן הביאו אותנו לחדר אחורי של פונדק, בו היו מיטות קרשים בנות 3 קומות, "מוצעות" בקשר רקוב. (כנראה, שחולים רבים נלקחו כבר מכאן "לבית-חולים"...). ובכן, השתרענו על הדרגשים ובהשפעת היום מלא החוויות נרדמנו מיד, עייפים עד מוות.

בחוץ שרר עדיין חושך, כאשר אדונינו החדשים, הפעם חיילי ה-אס.אס., הקימו אותנו ממיטותינו. לאחר הספירה חילקו לנו את-תפירה והוציאו אותנו לעבודה.

בשעת בוקר מוקדמת עברנו לאורך הכפר המושלג והנאה. מזה שלושה ימים לא אכלנו דבר והיינו סהרוריים מרוב רעב. האת היתה כבדה וחדר-למקום העבודה היתה ארוכה. בסופו של דבר הגענו בכל זאת למקום וקבלנו רבע "מסטינג" נוזל פושר בצבע חום, שמשום מה כינוהו בשם קפה. התחלנו את העבודה. (כנראה שהגרמנים שמעו כי מלכודות הטנקים אותן חפרנו באיזור בודפשט, הצליחו ביעילות רבה לעצור את הטנקים הרוסיים...).

הפעם היתה העבודה קשה עוד יותר, כי כל אחד מאתנו היה חייב לחפור שני מטרים מעוקבים של אדמה, שהיתה קפואה, מושלגת וקשה ביותר לחפירה. חיילי ה-אס.אס. התחלפו ביניהם תדירות; כדי לא לקפוא מקור. לנו לא נשקפה סכנה כזו שכן כתוצאה מהעבודה המאומצת התחממנו כסוסים דוהרים, ואדים חמים עלו מגופותינו.

לפנות ערב הגיע למקום נציג ה"תאודט", הוא מדד את כמות העבודה אותה ביצענו, והכריח אותנו להישאר במקום ולהמשיך עד למילוי ה"נורמה". בדרך כלל הוינו מצליחות. לשוב. "הביתה" רק בשעת ערב מאוחרת. בצהרים

הביאו "מרק", ממנו קיבלנו כחצי "מסטיין" ואילו בערב חילקו רבע קילו לחם מעובש בתוספת ה"קפה" המוכר. באותה תקופה היינו ב"טיפולו" של איש ס.ס. קרואטי, אשר "התמחה" במיוחד בבעיטות בכליות. רק בשל הפחד מבעיטות אלה והחשש מפני "טיפול בבית-חולים", כפי שראינו במוגרסדורף — ניתן לנו הכוח (?) להמשיך בעבודה. כבר בימים הראשונים גילחו את שערנו. דבר זה היה טוב מבחינה מסוימת, בגלל הכינים, אך לא כן מבחינה מורלית. השתדלנו לגנוב סמרטוטים כדי להסתיר את קרחותינו. בשל הקור הפתאומי כמעט וקפאו ראשינו. בינתיים הלך ופחת מספרנו מיום ליום. רעמי הקסיושות הלכו והתחזקו, גם התקפות האויר תכפו, אך בקושי שמנו לב לכך.

ואחר כך, באחד הימים, לא באו אנשי האס.אס. ... הכפר עשה דושם "מת"; לא נשמע בו אפילו קול בודד. הפונדקאית הפכה פתאום לידידותית, חילקה לנו צלחת מלאה מרק מהביל, שגם כמה תתיכות בשר נמצאו בתוכו. היא הרשתה לנו לישון בעליית-הגג, ושם היה יותר חם. מהתנהגותה יכולנו להסיק שהרוסים כבר התקרבו עד מאוד למקומנו. למחרת בבוקר עלתה לעליית-הגג ובקול גרגש דרשה מאתנו לעזוב מיד. הגענו אפוא למסקנה שהרוסים שוב נהדפו. החלטנו "לסגת" אל הגבעה שבפאתי הכפר עד שיתברר המצב. מאוחר יותר הסתבר שרעיון זה לא היה כל כך מוצלח. רק התחלנו לעלות על הגבעה, והנה שמענו קול צווחה. מרחוק יכלנו להבחין בגבר הנושא בידו רובה-ציד. הוא כיוון את נשקו אלינו ודרש מאתנו לשוב ולרדת.

הרגשה של כעס מהול ביאוש השתררה בי. חשבתי שהנה גזור עלינו למות עכשיו, ודוקא כאשר השחרור נראה כה קרוב. הוקל עלי, כאשר בקצה היער הוריד אותנו מהעגלה וחזר לכפר. יצאנו לחפש מקום, בו נוכל להסתתר עד בוא הרוסים. לבסוף מצאנו מחסן של שקי-מלט. כאן החלטנו להתעכב. נותרנו רק ששה, כי היו בינינו כאלה שפחדו לצאת לדרך. היינו רעבים מאוד ואחד הבחורים הציע לצאת לכפר לחפש מזון. יעצתי לו לא לעשות זאת. לפתע הבחנו בחושך בשתי דמויות שנכנסו למחסן. השתקנו ולא העזנו אפילו לנשום.

שתי הדמויות שוחחו ביניהן בלחש בגרמנית, ומתוך השיחה הבינתי שהיו אלה שני חיילי אס.אס., אשר העדיפו להחליף את מדיהם בבגדים אזרחיים. כנראה, שגם הם חדלו כבר להאמין בניצחון הסופי...

ה ש ח ר ר

עם עלות השחר התחדש הירי הארטילרי, הפעם קרוב מאוד אלינו. נותרנו במחסן. שם הרגשנו פחות או יותר בטוחים, אף כי עצבינו היו מתוחים עד המכסימום... עד לשעות אחר-הצהרים השתתק הכל והחלטתי לצאת מהמחסן. יכולתי להריח את ריח אבק-השריפה שהתערב באבק שבאויר. השמים נצבעו בצורה בלתי טבעית בצבע צהוב השקט היה מפחיד. מרחוק התקרבו אלינו אנשים בעלי חיצוניות מזוהה. היו אלה החיילים הרוסיים הראשונים שהגיעו אלינו בצווחות איומות. למרבתם היו עיניים מלוכסנות ופרצופים מונגוליים. כך שוחררנו מהסיוט הנאצי.

מ ש ו א ה

קובץ שנתי לתודעת השואה והגבורה

פרך י"ב

משואה, יד לחברי תנועות הנוער הציוניות בשואה ובמרי

תל-יזחק — תל-אביב, ניסן תשמ"ד — אפריל 1984